

Бульвінський А. Г. *

кандидат історичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник

Інститут всесвітньої історії НАН України
Київ, Україна. konotop2@gmail.com

ДИСКУРС СИБІРСЬКОГО СЕПАРАТИЗМУ У КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Частина 2. Тенденції сепаратизму сучасного Сибіру: від радянських до пострадянських часів

Анотація. Аналізується явище сепаратистського руху сучасного Сибіру, пов'язане із традиціями обласництва др. пол. XIX — початку XX ст. і проявами сепаратизму в краї за радянських часів. В основі розгляду проблеми — витоки сепаратизму, викликані експлуатацією матеріальних і людських ресурсів Сибіру, жорстким підпорядкуванням регіону інтересам центру. Автор аналізує ідейні та організаційні засади сучасних тенденцій сепаратизму Сибіру, наголошує на потребах модернізації краю, прогнозує його політичні перспективи відповідно до курсу Москви щодо регіону.

Ключові слова: Сибір, сибірський сепаратизм, модернізація.

Аннотация. Анализируется явление сепаратистского движения современной Сибири, связанное с традициями областничества вт. пол. XIX — начала XX веков и проявлениями сепаратизма в крае в советский период. В основе рассмотрения проблемы — истоки сепаратизма, вызванные эксплуатацией материальных и людских ресурсов Сибири, жестким подчинением региона интересам центра. Автор анализирует идейные и организационные основы современных тенденций сепаратизма Сибири, акцентирует на потребностях модернизации края, прогнозирует его политические перспективы соответственно курсу Москвы в отношении региона.

Ключевые слова: Сибирь, сибирский сепаратизм, модернизация.

Abstract. It is analysed separatist movement in contemporary Siberia as a phenomenon, closely associated with traditions of *oblasnytsstvo* (movement for autonomy or some form of independent status of Siberia as oblast) of the second part of the XIX — beginning of the XX centuries as well as of manifestation of separatism in krai under soviet times. Among basic problems of discussion are background of separatism, provoked by exploitation of material and human resources of Siberia, by tough subordination of the region to the interests of centre without accounting the needs of the territory. Author discusses ideological and organizational foundations of contemporary tendencies of separatism in Siberia, accentuates the need of modernization of krai, prognoses its political perspectives according to the course of Moscow towards region. It is noted that in practice the modernization course of Siberia is only possible under consolidation of the local population based on the Siberian identity, increased influence of local communities on the redistribution of the Siberian natural resources in the primary interests of the region and Siberian population.

Key words: Siberia, Siberian separatism, modernization.

Постановка проблеми. Сибірський сепаратизм — не провідне, проте помітне явище сучасного суспільно-політичного життя Росії, від орієнтирів якого значною мірою залежить майбутнє не тільки даного краю, а й російської державності взагалі. Так, осмислення проявів сучасного сепаратизму Сибіру, що увібрав традиції обласництва як руху за автономію др. пол. XIX — початку XX ст. і водночас радянського періоду, а також набув нових рис відповідно до тенденцій політичного і соціально-економічного розвитку РФ, має не тільки наукове, а й практичне значення з урахуванням перспектив розвитку не тільки самої Росії, а й України, поєднано із загальноєвропейськими справами взагалі.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Сучасну російську політику щодо Сибіру ґрунтовно аналізують А. Кокошкін, В. Іноземцев, Є. Єрохіна. Певний

^{1*} Bulvinskii A. G., Ph.D. in history, associate professor, senior research fellow, institute of world history of the national academy of sciences of Ukraine. Kyiv, Ukraine. konotop2@gmail.com

Discourse of the siberian separatism in the context of modernization issues. Part 2. Tendencies of separatism of contemporary siberia: from soviet to post-soviet times.

аналіз сучасного сибірського сепаратизму роблять у своїх роботах й Ю. Растов, Д. Щербінін, Е. Крюков. Проблема потенціалу сучасного сибірського сепаратизму дістає відображення в деяких дисертаційних роботах, зокрема, дослідженні Д. Щербініна. Своє бачення майбутнього Сибіру викладають, здебільшого в Інтернеті, і сучасні ідеологи сибірського регіонального сепаратизму Д. Верхотурцев, М. Кулехов, О. Будніков та ін.

Об'єднано накопичений матеріал дає змогу з'ясувати спрямування сепаратистських проявів Сибіру, окреслити можливі наслідки його розвитку з огляду на загальні тенденції регіону та потреби його модернізації.

Метою статті є з'ясування ідейних й організаційних засад сепаратистського руху сучасного Сибіру, визначення його сутнісних моментів відповідно до попередніх традицій та сучасних аспектів реалізації.

Основні результати дослідження. Прояви сепаратизму сучасного Сибіру набувають об'єктивного характеру з урахуванням особливостей розвитку регіону, а також традицій сепаратистського руху в краї — від обласництва др. пол. XIX — початку XX ст. до сепаратистських тенденцій радянських часів. Так, жорсткий ідеологічний і організаційний контроль з боку режиму за радянської доби стримував розвиток сепаратистських проявів у краї, втім, явище усвідомлення окремої сибірської ідентичності не зникло із суспільного життя і в зазначений час. Показово, що у часи Другої світової війни в СРСР поширились такі поняття, як «сибірські дивізії», «сибірський характер», які непрямо визнавали наявність особливої сибірської ідентичності. Унікальний просторовий образ Сибіру, характер, традиції та історична пам'ять людей, які його населяють, ґрунтовно і з великою любов'ю описувались Г. Марковим, К. Седих, В. Распутіним. Саме у так званих сибірських романах та картинах у радянський час дійшли своє віддзеркалення окрема сибірська ідентичність і місцевий патріотизм.

Загалом варто зазначити, що в ідеях сибірського обласництва було два концептуальні підходи. Відповідно до євразійського підходу, Сибір бачився як надзвичайно важливий регіон, який зв'язує російський континентальний простір Євразії. Відповідно до західницького підходу Сибір розглядався як колонія Росії, яка рано чи пізно повинна звільнитися від Росії-метрополії і стати окремою Сибірською державою. Говорячи про сучасний Сибір, можна із впевненістю констатувати, що за чотири століття перебування у складі Російської імперії у краї склалася регіонально-територіальна спільнота — «сибіряки», — яка характеризується своєю субкультурою, ментальністю та ідентичністю і є адаптованою до природних і соціальних умов території.

За даними соціологічного опитування Н. Сверкунової у Східному Сибіру близько 80 % опитаних ідентифікують себе як сибіряки. 77,7 % усіх сибірських жителів стверджують, що таке поняття як «сибірський характер» існує в реальності, а 58,6 % навіть заявили, що саме їм притаманний «сибірський характер» [1—2]. Аналогічні дані отримала й група соціологів під керівництвом М. Жигунової з Омського державного університету, яка протягом 1986—2010 рр. вивчала феномен сибірської ідентичності у різних регіонах краю. Під час досліджень було зафіксовано факт утвердження сибірської ідентичності у жителів Сибіру. Так, якщо у 1986—1988 рр. сибіряками себе називали 15% опитаних, то у 1994 р. — 19 %, 2000 — 32 %, 2005 — 52 %, 2010 — 75 %. Ці дані, на думку М. Жигунової, можуть свідчити про процес переростання топоніму «сибіряк» в етнонім. Також 83 % опитаних підтвердили, що бачать різницю між росіянами Європейської Росії та Сибіру, передусім у контексті самосвідомості, рис характеру та способу життя. Саме тому Сибір сприймається більшістю його жителів як особлива територія з характерними природно-кліматичними умовами, психологічними, історичними та етнокультурними особливостями [3].

За даними соціологічного дослідження, проведеного новосибірськими соціологами А. Анісімовою та О. Єчевською у 2011 р. (Новосибірськ, Омськ, Іркутськ)

актуалізація сибірської самоідентифікації у пострадянський період протестний характер і пов'язана з протиставленням жителів Сибіру та Європейської Росії. В його основі — невдоволення способами освоєння сибірської території федеральним центром [4, с.110], які, принаймні частиною сибіряків, сприймаються як прояв відносини між метрополією та колонією.

За даними Всеросійського перепису населення 2010 р. національність «сибіряк» обрали 4166 осіб [5], що значно менше, ніж фіксує соціологія, але це на два порядки більше, ніж під час попереднього перепису. Ряд сибірських активістів пояснює відносно невисокі цифри маніпуляцією з даними, адже напередодні перепису громадські активісти (О. Коновалов, А. Лоскутов, Г. Андріанов, Д. Верхотуров, К. Еременко та ін.) провели акцію «Ми — сибіряки», закликаючи співвітчизників самовизначатись і записуватися під час перепису сибіряками. [6].

Сприяючи формуванню сибірської національної спільноти, томський блогер-філолог Я. Золотарев у 2005—2007 рр. здійснив спробу кодифікувати сибірську мову на основі традиційних старожильських, поморських, козацьких говорів, українців і тюркізмів у формі писемної літературної мови у своєму блозі на ЖЖ та на сайті «Сибирська вольгота» [7]. У 2006—2007 рр. існував розділ Вікіпедії сибірською мовою, який був закритий через звинувачення у пропаганді сибірського сепаратизму.

Проте, як констатують у своєму дослідженні А. Анісімова та О. Єчевська, нині сибірська ідентичність поки не володіє достатньою консолідуючою силою для об'єднання жителів Сибіру. Солідаризація на основі сибірської ідентичності відбувається у вузьких колах груп громадських та політичних активістів, яка найчастіше набуває форм громадянського, культурного чи політичного протесту (наприклад, мітинги 2006 р. на захист Байкалу). Причиною цього є слабкі горизонтальні зв'язки між ключовими містами та субрегіонами Сибіру, обумовлені духом суперництва та боротьбою за ресурси, а також свідомо закріпленою імперським центром традицією лише вертикальних зв'язків — з Центром.

Водночас на порядку денному залишається проблема інституційних засад сепаратистського руху. У часи соціально-економічної кризи наприкінці існування СРСР, у Сибіру знову відродилися ідеї сибірської самостійності/автономності, почали поширюватися сепаратистські настрої. У 1989 р. у Томську створюється комітет «Сибір», який ставить за мету створення суверенної Конфедерації Сибірських земель із загальними органами управління, внутрішнім ринком і валютою, а у 1990 р. група письменників і активістів формує Партію незалежності Сибіру (існувала до 1993 р.). Її лідер, депутат Томської обласної ради Б. Перов, сформулював основні положення «Декларації сибірської незалежності»: проголошення самостійної Сибірської республіки; заборона іноземної участі в освоєнні природних ресурсів краю; відшкодування Сибіру збитків, завданих «імперією», тощо. Реалізовувати ці ідеї планувалося через скликання Всесибірського з'їзду народних депутатів [8]. У 1993 р. у Тюмені з'являється «Рух Сибір», який також ставив перед собою завдання створення незалежної Сибірської держави або автономії.

На початку 1990-х рр. ідеї сибірського сепаратизму поширювались і в регіональній пресі. Зокрема, 1992 р. у «Сибірській газеті» була опублікована резонансна стаття А. Соболевського «Сибір: біло-зелений варіант», у якій обґрунтовувалась думка, що сибірські надра зможуть працювати в інтересах жителів Сибіру лише у випадку створення незалежної державності. Дещо пізніше до теми сибірського регіонального автономізму підключились і представники місцевої владної номенклатури. У березні 1992 р. у Красноярську відбувся з'їзд народних депутатів Сибіру, який рядом тодішніх коментаторів оцінювався як початок організованої політичної боротьби за суверенізацію Сибіру. У серпні-вересні 1993 р. на сесії Новосибірської облради обговорювалась ідея перетворення Міжрегіональної асоціації «Сибірська угода» на координаційний центр створення Сибірської республіки. 29.09.1993 р. у Новосибірську була скликана нарада представників місцевих,

республіканських, крайових та обласних рад, на якій обговорювалися політичні та економічні заходи для створення Сибірської республіки. Реагуючи на розгортання у Сибіру сепаратистських організаційних заходів, Президент РФ Б. Єльцин у жовтні 1993 р. звільнив з посади натхненника цих процесів, голову адміністрації Новосибірської області, а до того голову обласної ради В. Муху.

У 2006 р. критику на адресу федерального центру на сесії «Сибірської угоди» висловили деякі сибірські лідери. Зокрема, губернатор Томської обл. В. Кресс заявив про «нагальну потребу регіонів Сибірського федерального округу усвідомити свої особливі інтереси і для їх захисту та забезпечення об'єднатися в особливий суб'єкт федерації». А іркутський губернатор А. Тішанін підкреслив, що «всі ми — одна сибірська нація» [9]. У свою чергу, у 2012 р. Голова Законодавчого зібрання Красноярської краю О. Усс прозоро наголосив, що «федеральний центр поки ще може заспокоювати себе тим, що технологічна і фінансова залежність сировинних територій Сибіру не привела до загрози їх державного і політичного віддалення від Росії. Але поступово всередині сибірських територій, що зазнають адміністративного та податкового тиску центру, формується уявлення про федеральну державну політику як про «неоколоніальну». «Сировинні зони» Сибіру змушені будуть захищатися від такого «колоніалізму», шукаючи союзників у цій боротьбі зокрема і в «глобальному світі» [10, с.13].

Сепаратистська тенденція у Сибіру у 1990-х рр. простежувалась і за межами загально сибірського дискурсу. Так, у 1992 р. у Красноярському краї обговорювалась ідея створення Єнісейської республіки, а у липні 1993 р. в Іркутській обл. та Красноярському краї обговорювалась ідея створення Східно-Сибірської республіки. На початку 1990-х рр. про Байкальську республіку говорив тодішній голова Іркутського облвиконкому Ю. Ножиков. Створена у 1990 р. у Владивостоці Далекосхідна республіканська партія висунула вимоги відновлення Далекосхідної республіки, як такої, що була у 1921 р. анексована РРФСР. У 2000 р. губернатор Кемеровської обл. А. Тулеев публічно пропонував зробити Сибір у межах Новосибірської, Томської, Кемеровської обл. та Алтайського краю (фактично Західний Сибір) суб'єктом РФ.

Потужним процес автономізації був і на Уралі. 1993 р. місцева еліта на чолі з губернатором Свердловської обл. Е. Росселем висунула ідею підвищення статусу регіону до республіки. Свердловська обл., як один із регіонів-донорів РФ, прагнула отримати більшу господарську та політичну самостійність. У квітні 1993 р. на місцевому референдумі понад 83 % виборців (явка 67 %) проголосували за «розширення повноважень Свердловської області в соціально-економічній сфері до рівня республіки у складі РФ». 01.07.1993 р. Свердловська облрада проголосила Уральську республіку, а 14.09.1993 р. керівники Свердловської, Челябінської, Пермської, Оренбурзької та Курганської обл. зустрілися в Єкатеринбурзі, де погодили заяву про участь у розробці економічної моделі «Великої Уральської республіки». 27.10.1993 р. Свердловська облрада схвалила Конституцію Уральської республіки, а 08.11.1993 р. призначила на 12.12.1993 р. референдум щодо конституції та виборів губернатора й Законодавчого зібрання Уральської республіки.

Центральній російській владі лише директивними методами вдалося зупинити процес суверенізації зауральських територій. 09.11.1993 р. президент РФ Б. Єльцин розпустив Свердловську облраду, а потім зняв Е. Росселя з посади губернатора. Усі рішення по створенню Уральської республіки були оголошені не чинними. Варто підкреслити, що ідеї Уральської республіки мали значну підтримку у середовищі місцевої еліти, адже після зняття Росселя 50 глав міст та районів області звернулися до Б. Єльцина з проханням відновити його на посаді [11].

У 2003 р. в Єкатеринбурзі був зареєстрований «Уральський Республіканський Рух», який своєю головною метою проголосив «створення Уральської республіки на території нинішньої Свердловської і (в майбутньому) прилеглих областей Уральського регіону» та оголосив про підтримку на майбутніх губернаторських

виборах Е. Росселя. Переобраний у 2003 р. на посаду губернатора Свердловської обл. Россель заявив, що Уральська республіка не ліквідована, оскільки Указом президента не можна відмінити результати референдуму [12]. Сьогодні ці ідеї підтримує група «Уральська республіка» В Контакте.

Поширеність сепаратистських настроїв серед частини сибірської громади 1990-х рр. фіксувалася і соціологами. Так, відповідно до даних соціологічного дослідження, отриманих у червні 1992 р. Центром соціальних досліджень, технологій, інновацій Красноярського університету (СИТИ) у Красноярському краї, з думкою про необхідність перетворення Сибіру на повністю суверенну державу повністю погоджувалося 13 %, частково 15 %, а з думкою про доцільність створення республіки з широкими повноваженнями у рамках РФ погоджувалася більшість: повністю — 32 %, частково — 29 % [13, с.24].

Соціологічне дослідження, проведене соціологами Алтайського державного університету у 2006 р. в регіонах Сибірського федерального округу засвідчило тенденцію зростання популярності ідей сибірського сепаратизму. Загалом у Сибірському федеральному окрузі у 2006 р. вимогу державної суверенізації Сибіру поза рамками РФ підтримувало 6,8 % дорослих сибіряків, а створення автономної Сибірської республіки — 16 % [14, с.15].

Основною причиною відродження цього дискурсу у пострадянський період стало бажання змінити напівколоніальний тип відносин Сибіру з метрополією, зокрема, перейти від політики, орієнтованої на викачування ресурсів з регіону (освоєння Сибіру) до політики, орієнтованої на розвиток регіону з врахуванням інтересів місцевого населення. Так, згідно з соціологічним дослідженням, проведеним у 2010 р. у Східному Сибіру фахівцями відділення соціології Сибірського федерального університету (Красноярськ) 72 % опитаних у Красноярському краї і 62 % у Хакасії тією чи іншою мірою сумніваються в тому, що реформи, які проводяться урядом РФ, враховують інтереси Сибіру. Тому й не дивно, що більшість жителів Красноярського краю (61,2 %) вважають жителів Росії далекими/чужими або ставляться до них байдуже (у Хакасії — 55,8 %) [15].

За даними алтайського соціолога Д. Щербініна, дві групи соціологів (красноярська під керівництвом В. Немировського та алтайська під керівництвом Ю.Растова), які тривалий час вивчали сучасний сибірський сепаратизм, прийшли до висновків що в кінці ХХ — на початку ХХІ ст. наявні ознаки зростання сепаратистських настроїв сибіряків, особливо серед інтелігенції, а також серед державних та муніципальних службовців. На думку самого Щербініна існують ознаки переходу сибірського сепаратизму з латентної стадії у фази конфліктної ситуації та інцидентності [14, с. 4–5,8].

У наш час реанімацією ідеології регіонального сибірського сепаратизму займається ряд громадських активістів, організацій та груп. Так, у 1998 р. була створена невелика обласницька організація «Визвольна армія Сибіру» на чолі з М. Кулеховим, І. Подшиваловим та Д. Філіпченком, з 2000 р. — «Обласницька альтернатива Сибіру». У 2006 р. члени ОАС з метою вкорінення на рівні місцевого самоврядування та розширення зв'язків з об'єднаннями громадян, орієнтованих на вирішення сибірських проблем, відновили БНФ.

Програмні положення сучасного сибірського регіонального автономізму були викладені М. Кулеховим у 2006 р. в «Маніфесті обласництва». У ньому зокрема підкреслювалося, що «Сибір — це окрема країна, окрема, відмінна від усіх інших країн і регіонів історія та культура... Можна стверджувати, що в Сибіру склалася або складається особлива сибірська нація, зі своєю культурою... Сибір — країна економічно самодостатня... Проте завжди складалося так, що Сибір був ніби резервуаром, з якого столичні структури черпали ресурси, не особливо замислюючись про країну і людей, які ці ресурси їм дають... Наші національні інтереси зовсім не завжди збігаються з такими ж для Москви... Не те що вирішити, але навіть і усвідомити ці інтереси в «центрі» ніхто не здатний... Наслідком усього перераховано-

го вище є тільки одне: широка автономія Сибіру... з правом і реальними можливостями вирішувати свої повсякденні питання самостійно» [16].

Ідея «Вільного Сибіру» була переосмислена російським публіцистом Д. Верховтуровим у роботі «Ідея сибірської самостійності вчора і сьогодні» (2009), де увага акцентується на необхідності регіональної культурної автономії та обґрунтуванні концепції «сибірської нації» [17, с.294].

У 2010 р. К. Єременко створив сепаратистську інтернет-групу «Сибирское движение». Протягом 2010—2014 р. у ЖЖ існувало співтовариство організацій сибірських націоналістів «Совет сибирского народа», модератором якого був Я. Золотарев. Через внесення співтовариства у Федеральний список екстремістських матеріалів за № 2211 співтовариство було закрито у лютому 2014 р. Блогери А. Лоскутов та Д. Марголін у 2011 р. випустили документальний фільм «Нафта в обмін на нічого», у якому акцентують увагу громадськості на тому, що велика частина федерального бюджету формується за рахунок продажу сибірських ресурсів, але на розвиток сибірських регіонів виділяється тільки незначна частина доходів. Висновок авторів фільму наступний: Сибір міг би і сам розбудовувати свою транспортну інфраструктуру, але метрополія збирає непомірну данину, не залишаючи регіону можливості це робити.

У березні 2012 р. у Новосибірську ініціативна група громадськості у складі Е. Митрофанова, А. Бака'ва, Я. Новоселова, Д. Марголіна та А. Лоскутова ініціювали створення Сибірської національно-культурної автономії. Причиною її створення стало те, що «сьогоднішній стан Сибіру абсолютно не відповідає її гігантському внеску у добробут Росії. Зростаюче невдоволення сибіряків цим фактом вимагає перегляду взаємин «федеральний центр — регіони»... Завдання, які ми перед собою ставимо, полягають у перетворенні Сибіру в найбільш розвинений російський регіон, включаючи подвоєння населення, будівництво швидкісних автомагістралей, формування сучасної міського середовища...» [18].

Реалізуючи курс громадського тиску на владу щодо розширення повноважень Сибіру, у липні 2013 р. члени Громадської палати Новосибірської області Е. Митрофанов та А. Бакаєв звернулися до повноважного представника Президента РФ у Сибірському федеральному окрузі В. Толоконського з проханням «ініціювати на рівні вищого керівництва країни процес об'єднання сибірських регіонів у макрорегіон Сибір з підвищенням податкових, управлінських і законодавчих повноважень суб'єктів федерації». Сибірські автономісти переконані, що вирішення ключових проблем розвитку Сибіру не можливе без суттєвих змін у взаємовідносинах Сибіру та Москви і запуску процесів модернізації Сибіру. Зокрема, у документі наголошувалося, що «максимальна централізація розподілу податкової бази між регіонами і федеральним центром перешкоджає розвитку Сибіру. Частка відррахувань, що віддаються федеральному центру, надвисокі, статті поповнення муніципальних бюджетів скорочуються, а найбільші підприємства сибірських регіонів реєструються в Москві і Санкт-Петербурзі. Наприклад, в одній лише Томській області в 2012 р. з 130 млрд рублів усіх зібраних податків до бюджету країни пішло 92 млрд, назад регіон отримав лише 10,3 млрд. рублів. Щоб покрити дефіцит, області довелося позичити кілька мільярдів у комерційних банках» [19].

На 17.08.2014 р. група сибірських автономістів ініціювала проведення «Маршу за федералізацію Сибіру» під гаслами «Хватит кормить Москву!». Метою заходу було оголошено створення Сибірської республіки у складі РФ, що дозволило б: запровадити пільги і додаткові надбавки для осіб, які проживають на територіях з суворими кліматичними умовами; запровадити регіональну складову до податку на видобуток корисних копалин та більш справедливий розподіл доходів між місцевими і федеральним бюджетом; реалізувати конституційне право на власні, більш незалежні від центру органи влади [20]. Ця акція нагтовхнулася на системну протидію російської влади, яка зробила все для блокування поширення інформації про марш через Інтернет та офіційно заборонила його проводити.

У 2012 р. з ініціативи О. Будникова було створено політичний рух «Сибірський державний союз» та ухвалено «Декларацію про становлення Сибірської Держави і боротьбу за її незалежність», у якій оголошувалося про початок боротьби проти диктату московського центру та за самостійний розвиток Сибіру у складі Росії, трансформованої у конфедерацію. «Головне — в тому, щоб територія, де експлуатуються природні ресурси, самостійно і в інтересах населення, яке тут проживає, встановлював правила Сибір, а не Москва, повинна вирішувати, скільки прибутку повинні їй залишати працюючі тут промислові корпорації. Сибір буде визначати і рівень природної ренти, що стягується з надрокористувачів. І, безумовно, рівень життя в Сибіру повинен бути вищим, ніж у Європейській Росії... Якщо цього можна домогтися в рамках РФ — прекрасно. Якщо доведеться створювати автономію — що ж, давайте. Ну а на «ні» і суду немає: хай живе Сибірська Держава!»[21].

В ухваленому на установчому з'їзді Федерації соціалістів Сибіру (Томськ, 4-6.01.2013 р.) Маніфесті констатувалося «складання на території Сибіру особливого економічного, соціального та політичного устрою колоніального типу, який посилює всі пороки капіталістичної системи» й наголошувалося на тому, що «освоєння Сибіру по капіталістичному шляху неминуче вело, веде і буде вести до односторонньої експлуатації найбільш доступних сировинних ресурсів та витискання соків із залишків радянської спадщини, до перетворення її в колонію» [22]. Проявами колоніального типу відносин радикальні сибірські соціалісти вважають посилення у Сибіру ролі окремих монополізованих держкорпорацій та галузей, на обслуговуванні яких в інтересах центру зосереджені зусилля місцевої влади. Йдеться про активно обговорювану у 2012 р. ідею створення держкорпорації розвитку Сибіру і Далекого Сходу з наданням їй спрощеного порядку отримання прав користування надрами і лісовими ресурсами.

Сировинний характер розвитку Сибіру особливо чітко проявився ще у кінці 1980-х рр., коли у межах СРСР за Уралом видобувалося 66,9 % нафти, 66,7 % газу, 41 % вугілля, 65 % алюмінію, 98 % нікелю. У сучасній РФ ситуація для Сибіру лише погіршилась, адже на фоні занепаду транспортної, соціальної та комунальної інфраструктури й деіндустріалізації регіону, сировинний характер економіки та колоніальний шлях розвитку Сибіру лише посилюється. Так, у 2012 р. сибірський експорт на 95 % складався із трьох компонентів: паливо-енергетичної сировини, металів і руд та лісу і первинної продукції лісообробки, водночас частка введеного в експлуатацію житла у Сибіру в межах Росії скоротилась протягом 2000—2010 рр. із 18,1 до 13,9 %, а доля бюджетів сибірських регіонів у загальноросійській бюджетній системі із 35,1 до 30,9 %. До більш ніж половини населених пунктів Сибіру не ведуть асфальтовані дороги[23].

Серйозним фактором посилення сибірської ідентичності та сепаратистських настроїв є все більш очевидне протиріччя між багатствами регіону, наявними у ньому ресурсами та низьким рівнем життя мешканців. Так, у 2011 р. бюджетний розрив по видатках між Москвою і найбільшим містом Сибіру та третім за величиною містом РФ — Новосибірськом складав фантастичні 42 рази (1,5 трлн руб. проти 36 млрд руб.)[24]. А розрив у рівні середньої заробітної плати між Сибіром і центральною європейською частиною Росії збільшився протягом 2000—2010 рр. з 15 до 30 %[25, с.29].

Більше того, Москва виявила готовність ділитись багатствами Сибіру з Китаєм. Так, схвалена у 2009 р. «Програма співробітництва між регіонами Далекого Сходу і Східного Сибіру РФ і Північного-Сходу КНР на 2009–2018 рр.» має усі риси колоніального щодо Сибіру характеру. Адже усі ключові проекти у її межах ґрунтовані на спільній експлуатації Китаєм і Росією природних ресурсів Східного Сибіру та Далекого Сходу (проекти лісообробних виробництв та розширення видобутку корисних копалин) й створення високотехнологічних обробних потужностей, у першу чергу хімічних і металургійних, у північно-східних провінціях Китаю.

Майбутній розвиток Сибіру бачиться і державним чиновникам і науковцям Центру виключно у руслі парадигми освоєння мінерально-сировинної бази. Перспективи такого розвитку аналізуються, зокрема, в аналітичній доповіді «Сценарії розвитку Східного Сибіру і російського Далекого Сходу... до 2030 року», підготовленої у 2011 р. науковцям РАН. Основна ідея цього документа полягає у плануванні забезпечення Росією за рахунок сибірських ресурсів зростаючого попиту країн АТР в енергоносіях та сировині. Комплексне освоєння сировинної бази, технологічне оновлення ПЕК, добувної й переробної промисловості та розвиток транспортної інфраструктури Сибіру планується саме під цю мету — забезпечити доступність і більші обсяги експорту сировини та енергоносіїв у країни АТР[25].

Аналогічним чином планує розвивати Сибір і російський уряд. Так, у «Стратегії розвитку Сибіру до 2020 р.» та «Стратегії соціально-економічного розвитку Далекого Сходу і Байкальського регіону на період до 2025 р.» ключові проекти, на які заплановано фінансування, відносяться до сфери добувних і переробних, а не високотехнологічних виробництв.

Як зазначають у своїй концептуальній статті 2012 р. В. Іноземцев, І. Пономарев та В. Рижов, «не вимагаючи від решти країни більших прав, Сибір... прийде разом з нею до занепаду, який закономірно підстерігає країну, не здатну подолати колоніального ставлення до найбагатшої і найдостойнішої із своїх складових частин»[23]. У іншій своїй статті 2014 р. В. Іноземцев та В. Зубов ще категоричніші: «Зараз Сибір і Далекий Схід генерують близько \$390 із \$527 млрд. російського експорту. Ніякі корпорації, міністерства і повпредства не повернуть в регіон кошти, які йдуть в підсумку на Сочі, Чечню і силові структури. Якщо ми хочемо побачити східну частину Росії більш розвинутою, її треба перестати грабувати... Сибіру потрібна свобода. Насамперед — свобода підприємництва, тому що тільки бізнес може розвивати території, а не ті, хто ділить податки, які збираються з підприємців» [26].

Висновки. Соціологічно підтверджено повільне, але постійне зростання з початку 1990-х рр. частки сибіряків, які солідаризуються з сепаратистською ідеологією як автономіського, так і сецесійного типу. Сибірський сепаратизм є не потенційним, а реальним конфліктом із федеральним центром, який перебуває поки у масово не проявленій формі. Факторами, які посилюватимуть тенденції регіонального сепаратизму та сприятимуть утвердженню протестної сибірської ідентичності на сучасному етапі є: збереження статусу Сибіру як ресурсної території, споживацького, несправедливого ставлення до регіону, орієнтованого на експлуатацію землі та надр; падіння рівня життя сибірського населення; зменшення припливу у регіон нових мігрантів.

Непогодження з існуючим соціально-економічним положенням Сибіру у складі Російської Федерації рано чи пізно актуалізує потребу реалізації проекту модернізації Сибіру з опорою на її регіональні особливості. Відхід від колоніального курсу розвитку для Сибіру з економічної точки зору означає у першу чергу посилення фінансової самостійності, а для цього необхідно перерозподілити на користь Сибіру сировинні доходи, зокрема, податок на видобуток корисних копалин, експортне мито на нафту і газ. Без цього фінансового ресурсу здійснити нормальну модернізацію Сибіру неможливо.

У складі сучасної Росії як імперської держави у Сибіру немає шансів здійснити модернізацію свого соціально-економічного життя. Центральна влада всіляко стримуватиме процеси модернізації Сибіру, окрім сфери видобутку сировини, оскільки їх можна реалізувати лише в атмосфері підприємницьких та суспільно-політичних свобод, розвиток чого є загрозою нинішньому правлячому режиму. Крім того, модернізація Сибіру неминує підвищить його самостійний геополітичний статус. Змінити неокolonіальний статус Сибіру у сучасних умовах може лише зміна його державного статусу на автономію або й незалежну державу.

На сучасному етапі організованого загальносибірського сепаратистського руху немає. Існуючі автономістичні та незалежницькі групи у Сибіру є нечисленними і

носять, здебільшого, маргінальний характер. Проте вони намагаються перенести свою діяльність на вулицю, хоча й наштовхуються при цьому на жорсткий опір російської правоохоронної системи. У сучасному Сибіру сецесійні ідеї не є поширеними, але тема збільшення регіональної самостійності (автономії) популярна серед широких верств населення. Тому продовження ігнорування Москвою об'єктивних потреб модернізації Сибіру в інтересах його жителів, а не великих корпорацій, неминуче вестиме до наростання серед сибіряків невдоволення політикою російського центру і, відповідно, сепаратистських настроїв. Так, сучасний сибірський сепаратизм володіє потенціалом стати каталізатором як процесів модернізації у Росії так і її дезінтеграції. Запуск реальних процесів модернізації у Сибіру за західними зразками матиме при цьому визначальний вплив на долю не тільки Сибірського регіону, а й подальшого розвитку Росії загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бороноев А. О. Проблема динамики сибирской идентичности / А. О. Бороноев // Общество, среда, развитие. — 2010. — № 3. — С.81-85.
2. Сверкунова Н. В. Региональная сибирская идентичность: опыт социологического исследования / Н. В. Сверкунова. — СПб.: НИИ Химии СПбГУ, 2002. — 192 с.
3. Жигунова М. Сибиряк как новая национальность: миф или реальность? / М. Жигунова // Родина. — 2011. — № 11. — С.11—15.
4. Ремнев А. В. Национальность «сибиряк»: региональная идентичность и исторический конструктивизм XIX в. / А. В. Ремнев // Полития. — 2011. — № 3. — С.109—128.
5. «Сибиряков» в России за восемь лет стало почти в 412 раз больше — данные Росстата, 20.11.2011 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://tayga.info/news/2011/12/20/~106368>
6. Блогеры призвали сибиряков называться сибиряками, 07.09.2010 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.tv2.tomsk.ru/news/blogery-prizvali-sibiryakov-l-nazyvatsya-sibiryakami-1>
7. Сибирская вольгота [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://volgota.com/ru>
8. Малышев А. Регионы. Сибирская идея [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://pandia.org/text/77/210/86377.php>
9. Крюков Э. Сибирский сепаратизм... под маской сибирского национализма / Э. Крюков. — Суть времен. — 2013. — № 19. — 13 марта [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.ussr-2.ru/index.php/sut-vremeni/gazeta-sut-vremeni/146-diffuznye-separatistskie-vojny/673-bez-linii-fronta-1-25?showall=&start=7>
10. Усс А. В. Сибирь в XXI веке: возможности развития / А. В. Усс // Судьба континента Сибирь: проблемы развития. Экспертный дискурс: сб. статей / под ред. В. С. Ефимова. — Красноярск : Сибирский федеральный университет, 2012. — С.7—20.
11. Свердловская область в ноябре 1993 года / Политический мониторинг / Международный институт гуманитарно-политических исследований [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.igpi.ru/monitoring/1047645476/1993/1193/66.html>
12. Крюков Э. Об одном юбилее... Уральская республика и ее наследники / Э. Крюков // Суть времен. — 2013. — № 13. — 30 января [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.ussr-2.ru/index.php/sut-vremeni/gazeta-sut-vremeni/146-diffuznye-separatistskie-vojny/673-bez-linii-fronta-1-25?showall=&start=12>
13. Немировский В. Г. Сибирь: на пути к сепаратизму? / В. Г. Немировский, С. И. Григорьев, С. И. Пешков // Социологические исследования. — 1993. — № 2. — С.20—26.
14. Щербинин Д. И. Конфликтный потенциал современного сибирского сепаратизма: по материалам социологических исследований в Алтайском и Красноярском краях, республике Алтай, Кемеровской и Читинской областях: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. социолог. наук : 22.00.04 / Д. И. Щербинин. — Барнаул, 2010. — 18 с.
15. Немировский В. Г. Особенности социокультурной самоидентификации населения Восточной Сибири / В. Г. Немировский // Социологические исследования. — 2011. — № 8. — С. 88—94.
16. Манифест Областничества, 03.05.2006 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://volgota.com/lib/corsarman.html>
17. Верхотуров Д. Идея сибирской самостоятельности вчера и сегодня / Д. Верхотуров. — Красноярск; Владимир : АБУ, 2009. — 332 с.

18. Преображением Сибири займется национально-культурная автономия сибиряков, 02.03.2012 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://globalsib.com/13898/>
19. Новосибирские общественники попросили полпреда Толоконского объединить Сибирь в один регион, 22.07.2013 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://tayga.info/news/2013/07/22/~113233>
20. Марш за федерализацию Сибири [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://vk.com/sibmarsh>
21. Цель: Создание Сибирской Державы в составе Российской Федерации, 29.03.2012 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://sibpower.com/normativnye-dokumenty/cel-sozdanie-sibirskoi-derzhavy-v-sostave-rosiiskoi-federaci.html>
22. Манифест Федерации социалистов Сибири, 07.01.2013 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://vk.com/pages?oid=-35685448&p=>
23. Иноземцев В. Континент Сибирь. На пути от колониальной к глобальной парадигме развития / В. Иноземцев, И. Пономарев, В. Рыжков // Россия в глобальной политике. — 2012. — № 6 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/number/Kontinent-Sibir-15789>
24. Корчагин Ю. Бюджеты столиц регионов продолжают ускоренно уменьшаться [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.lerc.ru/?part=articles&art=2&page=78>
25. Сценарии развития Восточной Сибири и российского Дальнего Востока в контексте политической и экономической динамики Азиатско-Тихоокеанского региона до 2030 года: Аналитический доклад / Научный руководитель А. А. Кокошин; координаторы проекта Н. Г. Константинов, В. Н. Саунин. — М. : Едиториал УРСС, 2011. — 120 с.
26. Зубов В. Сибирь: Новый поворот / В. Зубов, В. Иноземцев // Ведомости. — 2014. — 5 февраля. — № 3522.

REFERENCES

1. Boronae, A. O. (2002). The problem of dynamics of Siberian identity. *Obshchestvo, sreda, razvitie (Society, Social environment, Development)*, 3, 81—85 (in Rus.).
2. Sverkunova, N. V. (2002). *Regional Siberian identity: experience of sociological research*. Saint-Petersburg: Saint-Petersburg State University (in Rus.).
3. Zhigunova, M. (2011). Sibriak (inhabitant of Siberia) as a new nationality: myth or reality? *Rodina (Motherland)*, 11, 11—15 (in Rus.).
4. Remniyov, A. V. (2011). Nationality «sibriak»: regional identity and historical constructivism of the XX century. *Politika (Policy)*, 3, 109—128 (in Rus.).
5. Data of Rosstat, 20.11.2011. *The quantity of «sibriaks» (inhabitants of Siberia) has risen for eight years nearly in 412 times*. Retrieved from <http://tayga.info/news/2011/12/20/~106368> (in Rus.).
6. *Bloggers called inhabitants of Siberia to name themselves sibriaks*, 07.09.2010. Retrieved from <http://www.tv2.tomsk.ru/news/blogery-prizvali-sibiryakov-l-nazyvatsya-sibiryakami-l> (in Rus.).
7. *Siberian volgota (outlaws)*. Retrieved from <http://volgota.com/ru> (in Rus.).
8. Malyshev, A. *Regions. Siberian idea*. Retrieved from <http://pandia.org/text/77/210/86377.php>
9. Kriukov, E. (2013, March 13). Siberian separatism... under the mask of Siberian nationalism. *Sut vremeni (The Essence of Times)*, 19. Retrieved from <http://www.ussr-2.ru/index.php/sut-vremeni/gazeta-sut-vremeni/146-diffuznye-separatistskie-voyny/673-bez-linii-fronta-1-25?showall=&start=7> (in Rus.).
10. Uss, A.V. (2012). Siberia in the XXI century: possibilities of development. In V.S. Efimov (Ed.), *The destiny of the continent Siberia: the problem of development. Expert discourse: collection of articles*. Krasnoyarsk: Siberian Federal University (in Rus.).
11. Political monitoring. International institute of humanitarian and political research. *Sverdlovsk oblast in November of 1993*. Retrieved from <http://www.igpi.ru/monitoring/1047645476/1993/1193/66.html> (in Rus.).
12. Kriukov, E. (2013, January 30). About one jubilee... Ural republic and its successors. *Sut vremeni (The Essence of Times)*, 13. Retrieved from <http://www.ussr-2.ru/index.php/sut-vremeni/gazeta-sut-vremeni/146-diffuznye-separatistskie-voyny/673-bez-linii-fronta-1-25?showall=&start=12> (in Rus.).
13. Nemirovskii, V.G., Grigoriev, S. I., & Peshkov S.I. (1993). Siberia: on the way to separatism. *Sotsiologicheskie issledovaniia (Sociological Research)*, 2, 20-26 (in Rus.).

14. Shcherbinin, D. I. (2010). *Conflict potential of a contemporary Siberian separatism: due to the materials of sociological research in Altai and Krasnoyarsk kraia, in republic of Altai, in Kemerovo and Chita oblasts: essay of the thesis for gaining academic degree of the candidate of sociological sciences*. Barnaul (in Rus.).
15. Nemirovskii, V. G. (2011). Peculiarities of socio-cultural self-identification of the population of the Western Siberia. *Sotsiologicheskie issledovaniia (Sociological Research)*, 8, 88—94 (in Rus.).
16. *Manifesto of oblastnichestvo (regionalism)*, 03.05.2006. Retrieved from <http://volgota.com/lib/corsarman.html> (in Rus.).
17. Verchoturov, D. (2009). *Idea of Siberian independence yesterday and today*. Krasnoyarsk; Vladimir: ABU (in Rus.).
18. *Transformation of Siberia will be taken up by national and cultural autonomy of siberians (inhabitants of Siberia)*, 02.03.2012. Retrieved from <http://globalsib.com/13898/> (in Rus.).
19. *Public doers of Novosibirsk asked political representative Tolokonskii to unite Siberia to one region*, 22.07.2013. Retrieved from <http://tayga.info/news/2013/07/22/~113233> (in Rus.).
20. *March for the federalization of Siberia*. Retrieved from <https://vk.com/sibmarsh> (in Rus.).
21. *The aim: Creation of the Siberian State in the structure of Russian Federation*, 29.03.2012. Retrieved from <http://sibpower.com/normativnye-dokumenty/cel-sozdanie-sibirskoi-derzhavy-v-sostave-rosiiskoi-federaci.html> (in Rus.).
22. *Manifesto of the Federation of the socialists of Siberia*, 07.01.2013. Retrieved from <http://vk.com/pages?oid=-35685448&p=> (in Rus.).
23. Inozemtsev, V., Ponomarev, I., & Ryzhkov, V. (2012). Continent Siberia. On the way from colonial to the global paradigm of development. *Rossia v globalnoi politike (Russia in global politics)*, 6. Retrieved from <http://www.globalaffairs.ru/number/Kontinent-Sibir-15789> (in Rus.).
24. Korchagin Yu. *Budgets of the capitals continue to rapidly diminish*. Retrieved from <http://www.lerc.ru/?part=articles&art=2&page=78> (in Rus.).
25. Kokoshkin, A. A. (Ed.). (2011). *Scenarios of development of the West Siberia and Russian Far East in the context of political and economic dynamics of the Asian and Pacific region till 2013 year: Analytical report*. Moscow: Editorial URSS (in Rus.).
26. Zubov, V., & Inozemtsev V. (2014, February 5). New turning-point. *Vedomosti (Bulletin)*, 3522 (in Rus.).

УДК 94 (477)

Дудко І. Д. *,

доктор політичних наук, професор,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана,
Київ, Україна. idudko@hotmail.com

ДО ПИТАННЯ ПРО НАЦІОНАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ ПЕРІОДУ ПЕРЕБУДОВИ

Анотація. Розглядаються питання, пов'язані з національними тенденціями суспільно-політичних процесів в Україні в період перебудови. В колі дослідження — суперечливі виміри національного і політичного відродження суспільства, пов'язані з формуванням українських ціннісних історичних, ментальних, мовних орієнтирів і водночас традиційних «інтернаціональних» засад об'єднання суспільства на етапі боротьби за

* Dudko I. D., Doctor of political sciences, professor, Kyiv national economic university named after Vadim Hetman, Kyiv, Ukraine. idudko@hotmail.com

To the question of national tendencies of political rebirth of Ukraine during the period of perebudova (reconstruction).